

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
GOD. 50., BR. 3, 81 – 120, ZAGREB, LIPANJ 2003.

Hrvatski se jezik voli znanjem.

NOVIJE HRVATSKO PRAVNO NAZIVLJE*
(KONTINUITET, DISKONTINUITET, REKONTINUITET)

Mile Mamić

Usporedimo li hrvatske zakone od proglašenja hrvatske državne neovisnosti (godine 1990.) do danas, vidjet ćemo da se oni dosta razlikuju od prijašnjih zakona koji su uređivali istu materiju. Mnogi su noviji hrvatski zakoni rađeni po uzoru na najmodernija zakonodavstva zapadnih zemalja, osobito njemačkih, nadmašujući katkad svoje uzore u uređivanju pojedinih pitanja. Ali temeljna razlika između sadašnjih hrvatskih zakona i onih, recimo uvjetno, iz jugoslavenskoga razdoblja jest u nazivlju, što se može jasno vidjeti i u samim imenima nekih zakona: Prije je npr. bio Zakon o *izvršenju i osiguranju*, sad je *Ovršni zakon*. Prijašnji *Krivični zakon* zamijenjen je *Kaznenim zakonom*. Nekadašnji Zakon o *krivičnom postupku* sad se zove Zakon o *kaznenom postupku*. Zakon o *braku i porodičnim odnosima* postaje *Obiteljski zakon*. Mogli bismo spomenuti mnogo takvih novijih hrvatskih zakona koji svojim imenom svjedoče o velikim promjenama u hrvatskom pravnom nazivlju. Uđemo li dublje u tekstove tih zakona, naići ćemo na mnoštvo naziva koji su drukčiji od onih iz “jugoslavenskoga” razdoblja. Radi ilustracije navest ćemo nekoliko raznovrsnih naziva iz pojedinih pravnih područja. Radi jasnoće nazive prije osamostaljenja Hrvatske nazvat ćemo uvjetno jugoslavenskima, a one

* Ovaj je članak referat za Međunarodni slavistički kongres u Ljubljani 2003.

nakon osamostaljenja – hrvatskima, premda su hrvatski na neki način jedni i drugi. Mogli bismo ih također nazvati starijima i novijima, ali je u pojedinom slučaju teško reći koji je doista stariji, a koji noviji, što ćemo u daljnjem izlaganju pokazati. Evo dakle nekoliko reprezentativnih naziva, i to po abecedi u prvom stupcu:

Jugoslavenski:	Hrvatski:
bjekstvo	bijeg
budžet	proračun
disciplinski	stegovni
dokumen(a)t	isprava
drugostepeni	drugostupanjski, drugoga stupnja
eksproprijacija	izvlaštenje
gonjenje, krivično	progon, kazneni
informiranje	priopćavanje
izvještaj	izvješće
izvršenje, izvršni	ovrha, ovršni; izvršenje, izvršni
komisija	povjerenstvo
krivični	kazneni
linija	loza
moral	ćudoređe
naredba o dovođenju	dovedbeni nalog
nehat	nehaj
neuračunljivost	neubrojivost
objavljivanje	objava; objavljivanje
obnavljanje postupka	obnova postupka
organ	tijelo
parlamentar	pregovarač
pasoš	putovnica
piratstvo	gusarstvo
podrivanje	potkopavanje
podstrek, podstrekač	poticaj, poticatelj
porodica, porodični	obitelj, obiteljski
povreda	ozljeda; povreda
prinuda, prinudni	prisila, prisilni
prvostepeni	prvostupanjski, prvoga stupnja
punomoćnik	opunomoćenik
rezerva	pričuva; zaliha
staratelj, starateljstvo	skrbnik, skrbništvo
suučesnik	sudionik

učestvovanje	sudjelovanje
uhapsiti	uhititi
ukaz	odluka; rješenje
umišljaj	namjera
uređenje	ustrojstvo
usvojenje (djeteta)	posvojenje (djeteta)
vanbračni	izvanbračni
zakletva	prisega
zastarjelost	zastara

Da bismo bolje razumjeli te promjene i njihovu opravdanost, valja se prisjetiti hrvatske pravne tradicije. U njoj ćemo naći razloge za mnoge terminološke zahvate u suvremenom hrvatskom zakonodavstvu. Čitavu hrvatsku pravnu povijest mogli bismo podijeliti u dva razdoblja:

- I. Pretkodifikacijsko razdoblje
- II. Kodifikacijsko razdoblje

Pretkodifikacijsko razdoblje ubuhvaća vrijeme od najstarijih zapisa pravnoga sadržaja do sredine 19. stoljeća. Mogli bismo ga podijeliti u dva podrazdoblja:

- I. a) Podrazdoblje parcijalne regulative (do godine 1788.)
- b) Podrazdoblje pokušaja usustavljanja (od 1788. do 1853.)

Kao međaš između tih dvaju podrazdoblja uzeo sam objavljivanje znamenitoga pravnog djela Opchinska naredba od zločinštva i njihovih pedepsah (Budim, 1788.). To je prijevod Kaznenoga zakonika Josipa II., što ga je preveo Ivan Matković iz Požege. Tom se djelu uskoro pridružuje Skupozakonik iliti naredbe cesarske kraljeve varhu zločinštva i pedipse određene protiva zločin-
czem (Zadar, 1804.). Bio je to prijevod austrijskoga Kaznenog zakonika od godine 1803. To su bili pokušaji usustavljanja kaznenoga zakonodavstva, pa i stvaranja odgovarajućega hrvatskoga pravnoga nazivlja. Za svaki njemački ili latinski kaznenopravni naziv pokušalo se stvoriti odgovarajuću hrvatsku riječ. Zanimljivo je pritom napomenuti kako ima naziva koji nam zvuče smiješno, kao npr. *dilo glavogubno*, *dilo glavokrivno*, *sudac glavogubni*, *glavokrivno (criminale)* iliti *tako recseno pod izgubljenjem glave zločinštvo*. Pridjevom *glavokrivni*, *glavogubni* Matković prevodi latinski *criminale*. Taj naziv nije bio u skladu sa sadržajem zakona što ga je prevodio jer taj zakon ukida smrtnu kaznu (tj. gubljenje glave), ali se taj postupak može razumjeti na temelju stanja u nekoliko minulih stoljeća, kad je smrtna kazna bila vrlo česta, dominantna. Svakako su ti pokušaji utirali put sustavnoj kodifikaciji ne samo kaznenoga nego i ukupnoga hrvatskog zakonodavstva.

Kodifikacijsko razdoblje obuhvaća vrijeme od godine 1853. do danas. Ono se može podijeliti u tri podrazdoblja:

- II. a) Podrazdoblje stvaranja sustava hrvatskoga pravnog nazivlja (1853. do 1918.)
 b) Podrazdoblje srbizacije hrvatskoga pravnog nazivlja (1918. do 1990.)
 c) Podrazdoblje desrbizacije hrvatskoga pravnog nazivlja (uspostava kontinuiteta s tradicijom)

Podrazdoblje II. b) možemo podijeliti u dvije faze, i to:

1. Monarhistička faza (1918. do 1941.)
2. Socijalistička faza (1945. do 1990.)

Te dvije faze razdvojene su kratkotrajnim postojanjem Nezavisne Države Hrvatske, u kojoj se pokazuju slične težnje kao i u podrazdoblju II.c), ali rezultati tih nastojanja ugušeni su, na žalost, nestankom NDH s europskoga zemljovida.

Najvažnije podrazdoblje u hrvatskoj pravnoj povijesti, posebno s gledišta izgrađivanja sustava hrvatskoga pravnog i političkog nazivlja, jest II.a). To smo podrazdoblje nazvali podrazdobljem stvaranja sustava hrvatskoga pravnog nazivlja. To je podrazdoblje trajalo od godine 1853. do godine 1918. Mogla bi se za početak toga razdoblja uzeti već godina 1852., kad se pojavio Kazneni zakon o zločinstvima, prestupima i prekršajima, koji je prethodio nizu hrvatskih zakona: Kaznenom postupniku, Gradjanskom zakoniku, Gradjanskom parbenom postupniku, Gruntovnom zakonu, Obrtnom zakonu, Trgovačkom i mjenbenom zakonu, Stečajnom zakonu, Biljegovniku, Zakonu ob umirovljivanju i drugima. Za početak sam ipak uzeo godinu 1953. kad je objavljen veliki četverojezični (njemačko-hrvatsko-srpsko-slovenski) rječnik pravnih i političkih naziva.¹ Sličan je rječnik gotovo istodobno i na temelju istoga njemačkog predloška načinjen za češki, poljski, ukrajinski i druge jezike Habsburške Monarhije. Početna građa, zajednička za sve jezične sekcije, ekscerpirana je iz svih postojećih austrijskih zakona. Za postojeće njemačke nazive trebao je svaki narod (jezik) ponuditi svoj naziv. Bio je to mukotrpan posao. Hrvatsko nazivlje za taj rječnik počeo je raditi Ivan Mažuranić, a većim dijelom dovršio ga je Dimitrija Demeter. Taj je rječnik pravi temelj u sustavnom stvaranju hrvatskoga pravnog nazivlja. U nj su na primjeren način utkane terminološke tečevine minulih stoljeća hrvatske pravne povijesti. Pri rješavanju terminoloških pitanja Demeter je bio otvoren ne samo utjecaju hrvatske tradicije nego i hrvatskih dijalekata, onodobne hrvatske publicistike i leksikografije, zatim utjecaju drugih slavenskih jezika, posebno češkoga (koji je inače bio jezik uzor slavenskim narodima u Monarhiji). Sustav hrvatskoga pravnog i političkog nazivlja nije bilo moguće

¹ Juridisch-politische Terminologie. Deutsch-kroatische, serbische und slovenische Separat-Ausgabe. Wien, 1853.

stvoriti bez proširivanja stvaralačkih, tvorbenih mogućnosti hrvatskoga jezika. Mnogi tvorbeni obrasci hrvatskoga jezika nalaze u tom rječniku svoju prvu potvrdu. Taj je rječnik osposobio hrvatski pravni jezik za kodifikacijsko razdoblje. Mnogi nazivi bili su posve novi. Oni su u hrvatskoj zakonodavnoj praksi trebali dobiti svoju verifikaciju. Veći dio ponuđenoga nazivlja hrvatska je zakonodavna praksa uglavnom prihvatila, s manjim ili većim izmjenama. Novi su nazivi uglavnom ušli u uporabu i ostali sve do godine 1918. Hrvatska zakonodavna praksa usavršavala je ponuđeni sustav, dalje ga izgrađivala i popunjavala novim nazivima za nove potrebe. Može se stoga sa sigurnošću reći da je hrvatski jezik prije godine 1918. imao relativno dobro izgrađen sustav pravnog nazivlja. Taj je sustav nastao kontinuiranim razvojem.

Godine 1918. počinje vrlo nepovoljno razdoblje za hrvatski narod, pa i hrvatski jezik uopće, a posebno za hrvatski pravni jezik, napose njegovo nazivlje. Izbor dotadašnjega hrvatskoga književnoga jezika štokavske stilizacije kao književnoga jezika svih Hrvata u doba Preporoda vremenski koincidira sa sličnim izborom na srpskoj strani. Naime, Karadžić tada jezik srpskih svinjara i govedara, gotovo bez ikakve srpske pisane tradicije, uzdiže na razinu književnoga jezika. Činjenica da je i taj jezik bio na štokavskoj osnovici, premda već tada ne baš homogenoj, dovela je do daljnjega konvergentnoga razvoja hrvatskoga i srpskoga jezika. Taj je razvoj sve do godine 1918. bio bez nametanja i nasilja sa srpske strane. Ali od godine 1918., osobito od godine 1929. počinje otvoreno nasilje nad hrvatskim narodom i jezikom.² Jaki unitarizam s velikosrpskim predznakom obilježio je čitavo to podrazdoblje, obje njegove faze – monarhističku i socijalističku. Započeo je proces srbizacije (posrblijanja, rashrvaćivanja) hrvatskoga jezika, posebno hrvatskoga pravnog jezika. U tom podrazdoblju hrvatski je jezik, pa i hrvatski pravni jezik, doživio dva teška razvojna poremećaja, dva loma, koji su, svaki na svoj način, ometali normalan razvoj. Prvi se lom zbio godine 1918. kad se zbog jakoga unitarizma i u hrvatskom jeziku sustavno provodi “jednačenje (asimilacija) po srpskosti”, posebno nakon uvođenja šestosiječanjske diktature godine 1929. Nakon toga loma, koji je bio uvjetovan promjenom političkoga središta, godine 1945. uvodi se socijalističko društveno uređenje. Zajedničko obilježje obaju tih tužnih vremena bilo je rashrvaćivanje hrvatskoga jezika ili barem ometanje njegova normalnog razvoja. To posebno vrijedi za hrvatski pravni jezik, osobito za njegovo nazivlje. Neki su hrvatski pravni nazivi potisnuti, zamijenjeni srpskima, mnogi novi nazivi načinjeni su suprotno hrvatskoj tradiciji, a u socijalističkom razdoblju mnogi su nazivi potisnuti kao nepotrebni za socijalističko društvo (npr. *dioni-*

² Marko Samardžija u knjizi *Jezični purizam u NDH* (Zagreb, 1993., str. 11) izričito kaže kako je osobito hrvatsko pravno i vojno nazivlje bilo podvrgnuto srbizaciji.

ca, *dioničko društvo, oporba*), a novi nazivi koji su nastali u kapitalističkom svijetu nisu u hrvatskom jeziku dobili svoju terminološku istovrijednicu jer tobože nisu bili potrebni. Pojavile su se dakle u sustavu hrvatskoga pravnog (gospodarskog i političkog) nazivlja mnoge terminološke praznine.

Kad se sve to uzme u obzir, onda postaje sasvim razumljivo i opravdano da su se nakon proglašenja nezavisnosti Hrvatske godine 1990. hrvatskim pravnicima, nazivoslovcima (terminolozima) i jezičnim stručnjacima postavili zadaci da u skladnoj suradnji preispitaju hrvatsko pravno nazivlje, da što bolje upoznaju hrvatsku pravnojezičnu tradiciju prije tih dvaju lomova te da iz njih crpe temeljne spoznaje za usavršavanje i popunjavanje sustava hrvatskoga pravnog nazivlja. Tradiciji se ne smije robovati, ali njezin duh može biti vrlo djelotvoran i pri stvaranju novih naziva koji su potrebni. U tom svjetlu treba gledati terminološke promjene u novijem hrvatskom zakonodavstvu. Nastojao se dakle uspostaviti takav kontinuitet hrvatskoga pravnoga nazivlja kakav bi bio da nije bilo spomenutih lomova.

O povijesti hrvatskog pravnog nazivlja, njegovoj neprestanoj višestoljetnoj uporabi barem na jednom djeliću hrvatske zemlje vrlo lijepo i sažeto piše Vladimir Mažuranić:

“Nije prostrano tlo, na kojem se je službeni hrvatski jezik – u pismu – od najstarijega do najnovijega vremena održao u vlasti jezika obćenito gospodujućega. Ali premda su tuđi – mrtvi i živi – jezici u mnogih krajevih naše domovine iztiskivali sad više sad manje, materinji naš jezik, ovaj je ipak svagda sve do posljednjih decenija XVIII., a do prvih XIX. vieka služio i višim krugovima uzduž Primorja i po predjelih Posavja i Podravja kao jezik, dostojan da ozvanja za zelenim stolom. Prije toga razdoblja bio je vazda sad obsežnijih sad tjesnijih pokrajina, sad viših sad nižih oblasti, gdje su se i najznatniji poslovi obavljali u našem jeziku, u oblicih stalnih, predajom posvećenih, svakomu razumljivih. Od Kotora i Dubrovnika do Istre, po župah hrvatskih u sadašnjoj Bosni, Dalmaciji i Hrvatskoj nalazimo tragove službenomu hrvatskomu jeziku zapadnoga govora ... Pravni spomenici, iz tih predjela potječući, što nam ih je sudbina spasila iz vrtloga burnih vjekova, svjedoci su nam, da onaj bludi, tko misli, da je jezik naš, kao jezik službeni, pravnički, jezik mlad, nov...”³

Tim jezgrovitim, ponegdje pjesničkim, nadahnutim riječima pisca Prinosa za hrvatski pravno-povjestni rječnik uopće ne treba tumačenja. Njegovo kapitalno djelo najbolja je potvrda njegovih riječi i najbolji njihov komentar. Želimo li što dublje prodrijeti u hrvatsku pravnu prošlost i što temeljitije upoznati njezino pretkodifikacijsko razdoblje i hrvatsko pravno nazivlje u njemu, izvrsno

³ Vladimir Mažuranić, Rad JAZU, 150, str. 236.

će nam poslužiti Mažuranićevi Prinosi.⁴ Mnogo je toga na primjeren način utkano i u hrvatski pravni jezik kodifikacijskoga razdoblja.

Kao svojevrsan nastavak Mažuranićevih Prinosi imao bi biti Rječnik hrvatskoga pravnog i upravnog nazivlja od početka XIX. stoljeća do danas,⁵ što ga je pokrenuo svojedobno prof. Natko Katičić, a radi se u Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti. Naslov toga projekta valjalo bi svakako preinačiti jer će on obuhvaćati kodifikacijsko razdoblje hrvatskoga pravnog i upravnog jezika, a to je od sredine 19. stoljeća do danas. Osim toga novo vrijeme, novi politički i društveni uvjeti nalažu i preinaku njegove koncepcije.

Za upoznavanje sustava hrvatskoga pravnog nazivlja kodifikacijskoga razdoblja do godine 1918. može dosta pomoći moja knjiga Temelji hrvatskoga pravnog nazivlja.⁶ Upozorio bih ovdje samo na neke činjenice u vezi sa sustavom hrvatskoga pravnog nazivlja sredinom 19. stoljeća, što bi i danas moglo biti inspirativno pri stvaranju modernoga sustava hrvatskoga pravnog nazivlja:

1. ne zanemarujući hrvatsku pravnu povijest pretkodifikacijskoga razdoblja, temelji sustava hrvatskoga pravnog nazivlja kodifikacijskog razdoblja stvoreni su sredinom 19. stoljeća;

2. hrvatska zakonodavna praksa neprestano je usavršavala taj sustav, ali je većina ponuđenih naziva, od kojih mnogi sežu duboko u hrvatsku pravnu prošlost, prihvaćena, stekavši tako društvenu verifikaciju, što je bitno za sustav nazivlja tako široke namjene kao što je pravno;

3. promatrajući sustav hrvatskoga pravnog nazivlja statički i dinamički i visoko ga vrjednujući s nazivoslovnoga gledišta, među ostalim ističu se dva obilježja (ili bolje: dvije težnje) u tom sustavu, a to su: izraziti jezični purizam, koji doduše pri kraju 19. stoljeća barem u pogledu općeprihvaćenih internacionalizama malo slabi, i težnja za ekonomičnošću naziva, koja se najčešće očituje kao pojednočlanjenje (univerbizacija). To su dva obilježja po kojima se hrvatski pravni jezik toga razdoblja znatno razlikovao od srpskoga i slovenskoga, iako se i slovenski jezični purizam potkraj 19. stoljeća jače očitovao. Oba ta obilježja mogu i danas na primjeren način biti djelotvorna.

⁴ Vladimir Mažuranić: Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik, Zagreb, 1922., i pretisak, Informator, Zagreb, 1975.

⁵ To je projekt Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

⁶ Zagreb, 1992.; zatim II. izdanje, Profil, Zagreb, 1999. Prikaz te knjige napisao je Istvan Nyomarkay, Wiener Slavistisches Jahrbuch, Band 40/1994. Njzinu ulogu pri uspostavljanju hrvatskoga pravnog nazivlja nakon proglašenja hrvatske nezavisnosti ističe i Leopold Auburger u knjizi Die kroatische Sprache und der Serbokroatismus, Gerhard Hess Verlag, Ulm/Donau, 1999.

Mnogi se jezici europskoga kontinenta na elegantan način opiru prodiranju anglizama posežući za nazivima utemeljenim na latinskoj i grčkoj tradiciji ako se iz vlastitih jezičnih elemenata ne može stvoriti prikladan izraz. U tom neopurističkom tipu i hrvatskomu se pravnom jeziku okušati valja. Pri stvaranju poreznoga sustava valja imati na umu težnju za ekonomičnošću izraza pa mnoge novčane izdatke, u skladu s hrvatskom terminološkom tradicijom, nazvati jednočlanicom, jednom riječi. Ta se težnja može ostvariti i pri stvaranju naziva za razne isprave i sl.

Temeljitim uvidom u sustav hrvatskoga pravnog nazivlja kodifikacijskoga razdoblja, upoznavanjem njegovih bitnih obilježja do godine 1918., olakšava nam se rekonstrukcija sustava hrvatskoga pravnog nazivlja kakav bi bio da nije bilo dvaju spomenutih lomova. To je pred hrvatski pravni jezik postavilo ove zadatke:

1. ukloniti sve nepotrebne srbizme koji su nasilno ušli u hrvatski pravni jezik;

2. ukloniti i druge tuđice koje su pod utjecajem srpskoga jezika (koji je inače otvoreniji prema tuđicama) i zamijeniti ih odgovarajućim hrvatskim nazivima (npr. *budžet – proračun, pasoš – putovnica, eksproprijacija – izvlaštenje/izvlastba, abolicija – oprost* itd.);

3. razriješiti na što bolji način nepotrebnu sinonimiju u hrvatskom pravnom nazivlju dajući prednost sustavnijem liku (npr. *opunomoćenik/punomoćnik, posvojenje/usvojenje* itd.);

4. uskladiti terminološki izvorne hrvatske zakone (nakon godine 1990.), svjesni da nas prijašnji zakoni u terminološkom smislu ne obvezuju i

5. u skladu s hrvatskom terminološkom tradicijom i po uzoru na druge europske narode koji drže do jezične kulture popuniti sve terminološke praznine koje su nastale zakržljanim razvojem (ili nerazvojem) u socijalističkom razdoblju.

Kako je različita sudbina pojedinoga naziva u hrvatskoj pravnoj povijesti i različit stupanj ukorijenjenosti pojedinoga naziva u hrvatskoj terminološkoj tradiciji, pokazat će nam sljedeća tablica, u kojoj ćemo razmotriti nekoliko reprezentativnih naziva u sadašnjem podrazdoblju hrvatskoga pravnog jezika, a na temelju hrvatskih zakona. Nazive u današnjem zakonodavstvu uzet ćemo kao polazište, pa ćemo promatrati zastupljenost toga naziva u pojedinim razdobljima, podrazdobljima i fazama. Uključit ćemo i neke političke i gospodarske nazive jer je i njihova sudbina slična sudbini pravnih naziva. Zastupljenost pojedinoga naziva označit ćemo znakom +, a nezastupljenost znakom -. Znak + u zagradi znači da se je naziv u tom razdoblju malo razlikovao od današnjega. Gdje današnjem nazivu u kojem drugom razdoblju odgovara drugi naziv, tu sam naveo taj naziv. Ako je u kojem razdoblju supostojao koji drugi naziv, naveo sam ga na odgovarajućem mjestu.

	Kodifikacijsko razdoblje			Pretkodifikacijsko razdoblje	
	1990.–2002. (II.c)	1945.–1990. (II.b/2)	1918.–1941. (II.b/1)	1853.–1918. (II.a)	1788.–1853. (I. b)
brak	+	+	–	–	+
dionica	–	+	+	–	–
dioničko društvo	–	(+)	(+)	–	–
izvlaštenje	eksproprijacija	+	izvlastba	–	–
kazneni	krivični	krivični	+	glavokrivni, glavogubni	–
odvjetnik	advokat	+, advokat	+	+	+
oporba	opozicija	+, opozicija	+	–	–
ovrha	izvršenje	izvršenje	+	–	–
ozljeda	povreda	povreda	+	–	–
posvojenje	usvojenje	usvojenje	posinjenje	posinjenje	posinjenje
prisega	zakletva	zakletva	+, zakletva	+, zakletva	+, zakletva
proračun	budžet	budžet	+	–	–
prvostupanjski	prvostepeni	prvostepeni	prvomolbeni	–	–
skrbnik	staratelj	staratelj	+, (za)štitnik	–	–
županija	–	–	+	+	+

Iz navedene se tablice jasno vidi:

1. da su mnoge riječi u suvremenom hrvatskom zakonodavstvu (npr. *odvjetnik*, *prisega*, *županija* itd.) bile potvrđene u hrvatskoj pravnoj starini, a pod srpskim utjecajem bile potisnute jer ih srpski pravni jezik nije imao.

Posebno je zanimljiv odnos između riječi *prisega* i *zakletva*.⁷ Obje te riječi vrlo su stare i u hrvatskom pravnom jeziku, ali u početku njihovo značenje nije bilo jednako. Riječ *zakletva* označavala je samu formulu, sklop riječi, kojima je netko zazivao prokletstvo na sebe i svoju obitelj, osobito na svoje potomstvo ako nije istina ono što svjedoči ili ako ne izvrši ono što obećava. Riječ *prisega* bila je stavljanje ruke na nešto sveto (Sveto pismo, križ i sl.) u potvrdu istinitosti svjedočenja ili obećanja. Budući da su te dvije riječi služile u potvrdi istoga čina, njihovo se značenje izjednačuje, pa su se počele upotrebljavati kao istoznačnice (sinonimi). Budući da je proklinjanje (a s tim je u vezi riječ *zaklet-*

⁷ Opširnije o tom: Mile Mamić, *Prisega i njezine sličnice*, Jezik, 41, Zagreb, 1993., 1, 12–16. Vidi također knjigu: Mile Mamić, *Jezični savjeti*, Zadar, 1996. i II. izd., Zadar, 1997.

va) u zapadnom kršćanstvu bilo nepoželjno, upotreba riječi *zakletva* u Hrvata je bila znatno rjeđa, a *prisega* mnogo češća. Stoga nije čudno da je hrvatska zakonodavna praksa u drugoj polovici 19. stoljeća dala apsolutnu prednost riječi *prisega*, čime nije prestala upotreba riječi *zakletva* u općoj upotrebi. Nakon godine 1918. događa se obrnuto: uvodi se naziv *zakletva* kao unificirani, a *prisega* biva potpuno istisnuta. Godine 1990. reafirmira se naziv *prisega*, a *zakletva* ponovno dobiva svoje staro mjesto, tj. izvan terminološke upotrebe.

2. da je hrvatski pravni jezik prije ujedinjenja Hrvata sa Srbima imao za mnoge nazive vlastitu riječ (npr. *izvlastbalizvlaštenje*, *odvjetnik*, *oporba*, *proračun* itd.), a da je pod srpskim utjecajem prevladala tuđica (*eksproprijacija*, *advokat*, *opozicija*, *budžet*).

Valja napomenuti da je riječ *izvlastba* načinjena u drugoj polovici 19. stoljeća prema njem. *Enteignung*, lat. *expropriatio*. U to se je vrijeme njezin pisani lik (pisan po tadašnjem etimološkom pravopisu) znatno razlikovao od njezina izgovorenog ostvaraja. Taj pisani lik u svijesti govornika podržavao je vezu s glagolom *izvlastiti*. Takva tvorba sufiksom *-ba* bila je u 19. stoljeću, osobito u Šulekovo vrijeme, vrlo česta (npr. *uknjižba*, *činitba*, *rješitba*, *pljenitba*, *ženitba*...). Derivacijska sposobnost takvih imenica, tj. da se od njih može načiniti pridjev, davala im je stanovitu prednost pred imenicama na *-nje*. U srpskom jeziku takva je tvorba znatno rjeđa. Umjesto *izvlastba* srpski je pravni jezik imao uz internacionalizam *eksproprijacija* kao domaću riječ *izvlaštenje*, što je sasvim u skladu i s hrvatskom tvorbom. Prelaskom Hrvata na fonološki pravopis riječ *izvlastba* trebala bi se pisati *izvlazba* (kao *glazba*, *gozba*), a to bi je znatno udaljilo od glagola *izvlastiti* kojim je motivirana. Pisani lik *izvlastba* podržavao je svijest o njezinoj motivaciji. To su zacijelo bili razlozi da je i u hrvatskom pravnom jeziku kasnije prihvaćen naziv *izvlaštenje*. Zato je Zakon o *eksproprijaciji* (iz socijalističkoga razdoblja) zamijenjen u novijem hrvatskom zakonodavstvu Zakonom o *izvlaštenju* jer bi u skladu s fonološkim pravopisom bio *Izvlazbeni zakon*.

Ovdje valja istaknuti da je srpski jezik, pa i srpski pravni jezik bio znatno otvoreniji tuđicama, posebno internacionalizmima, što je u socijalističkom razdoblju još pojačano. Hrvatski pak jezik, pa i hrvatski pravni jezik obilježen je jezičnim purizmom, pa se je prednost uglavnom davala domaćoj riječi. Pod srpskim utjecajem taj se je odnos dosta promijenio. Tek u novije vrijeme reafirmirane su riječi *izvlaštenje*, *odvjetnik*, *oporba*, *proračun*, *časnik* itd.

3. da je i u hrvatskom pravnom jeziku pod srpskim utjecajem prevladala riječ koja je bila zajednička sa srpskim (npr. *zakletva*, *krivični*, *izvršenje*), a da su tipično hrvatske riječi (*prisega*, *kazneni*, *ovrha*) bile potisnute.

Ovdje valja istaknuti da je sredinom 19. stoljeća prema lat. *poenalis* (a latinski je u Hrvatskoj bio dugo službeni jezik) i njemačkoj sastavnici *Straf-* u

mnogim složenicama stvoreno mnoštvo sveza odgovarajućim pridjevom *kazneni* (npr. *kazneni zakon*, *kazneno djelo*, *kazneni postupak* itd.).⁸ U srpskoj pravnoj praksi prevladavao je pridjev *krivični*, pa je tako u jugoslavenskom razdoblju bilo i u hrvatskom pravnom jeziku. U novije vrijeme reafirmiran je u hrvatskom zakonodavstvu pridjev *kazneni* sa svojim vezama. Premda ni sastavnica *kazneni* ni *krivični* nisu bez prigovora, hrvatski je pravni jezik uspostavio kontinuitet s hrvatskom tradicijom kakva je bila prije godine 1918.

Spomenimo da i hrvatski jezik ima riječ *izvršenje*, ali svako *izvršenje* nije *ovrha*. Ovrha je zapravo prisilno izvršenje, namirenje (njem. *Zwangsvollstreckung*). Zato se hrvatski pravni jezik vratio staroj riječi *ovrha*, pa imamo *Ovršni zakon*.

4. da se hrvatski pravni jezik usavršava na vlastit način i kritički se odnosi prema tradiciji, što pokazuju nazivi *brak*, *posvojenje*, *prvostupanjski*, *ozljeda*, *dionica*, *skrbnik*, *obitelj* itd.

Naziv *brak* vrlo je star u hrvatskoj pravnoj povijesti. Ipak je u 19. stoljeću riječ *brak* bila potisnuta nazivom *ženitba* (kako je bilo u Gradjanskom zakonu). Kako je valjalo razlikovati stanje i sam čin, naziv *brak* počela je označavati stanje, a *ženidba* – čin. Za internacionalizam *adopcija* ustalio se u 19. stoljeću naziv *posinjenje*. Taj naziv nije odgovarao jer je u korijenu riječ *sin* (= lat. *filius*, njem. *Sohn*), a pojam adopcije obuhvaća i muške i ženske maloljetne osobe koje netko uzima kao svoje, i Hrvati su prihvatili postojeći srpski naziv *usvojenje*, što je svakako bilo u značenjskom smislu bolje nego *posinjenje*. Novije hrvatsko zakonodavstvo preinačilo je to u *posvojenje*, ne zato da bi se hrvatski više razlikovao od srpskoga, nego zato što to bolje odgovara hrvatskoj tvorbi.

Nekad je u hrvatskom pravnom jeziku postojala riječ *molba* u značenju “stupanj sudske vlasti, instancija”. U skladu s tim nastao je naziv *prvomolbeni*, *drugomolbeni* itd. s mnoštvom raznih mogućih sveza. Srpski je pravni jezik imao naziv *prvostepeni*, *drugostepeni* itd., što je izvedeno od opće riječi *stepen* (njem. *Stufe*). Kako se riječ *stepen* u suvremenom hrvatskom jeziku osjeća srbizmom, a njoj odgovara hrvatska riječ *stupanj*, i složenice *prvostepeni*, *drugostepeni* počele su se osjećati srbizmina. Hrvatsko se zakonodavstvo ipak nije priklonilo nazivu *prvomolbeni*, *drugomolbeni*, kako je bilo u 19. stoljeću, jer riječ *molba* nema više značenje “instancija” nego je prema hrvatskoj riječi *stupanj* stvorilo naziv *-stupanjski* (obično u složenicama *prvostupanjski*, *drugostupanjski*...).

Hrvatski je pravni jezik već davno razlikovao riječ *ozljeda* i *povreda*. *Ozljeda* je bila “primarno oštećenje tijela”, a *povreda* – “sekundarno oštećenje tije-

⁸ Opširnije o tom: Mile Mamić. Preispitivanje nazivlja u jednoj tradicionalnoj grani prava, *Jezik*, god. 39, br. 2, str. 74.–77., Zagreb, 1992. Vidi i u knjizi iz prethodne bilješke.

la". Pod utjecajem srpskoga pravnoga jezika, gdje se to terminološki ne razlikuje, i hrvatski pravni jezik pod srpskim utjecajem uzima naziv *povreda* za oba značenja. Novije hrvatsko zakonodavstvo ponovno to razlikuje jer je tako i u hrvatskom medicinskom nazivlju, otkud su ti pravni nazivi prihvaćeni.

Posebno je zanimljiva riječ *dionica*, pa i sveza *dioničko društvo*. Ti gospodarski nazivi stvoreni su sredinom 19. stoljeća prema njem. *Actie, Actiengesellschaft*. U starijem hrvatskom nazivlju bilo je *dioničarsko društvo* (prema *dioničar*, čime se ističe da su važne osobe koje udružuju svoje dionice). Danas je u hrvatskom jeziku uobičajeno *dioničko* (prema *dionica*), kako je to i u drugim jezicima. Te riječi u socijalističkom razdoblju nisu bile potrebne, pa su postale povijesnima, a kad su nakon godine 1990. ponovno postale potrebne, vratile su se u normalno hrvatsko nazivlje.

Rimsko je pravo razlikovalo dva slična, ali i u nečem različita pravna instituta: *tutorstvo* i *curatorstvo*. Tutorstvo se je postavljalo zbog maloljetnosti, a curatorstvo zbog stanovitih tjelesnih ili duševnih nedostataka. U skladu s rimskim pravom i hrvatski je pravni jezik u 19. stoljeću imao tu razliku. Za lat. *tutor* stvoren je sredinom 19. stoljeća, vjerojatno po uzoru na mađarski, naziv *zakrilnik* (i cijelo njegovo terminološko gnijezdo), što je uskoro zamijenjeno sa (za)štitnik, a za lat. *curator* nastao je naziv *skrbnik*.⁹ Srpski pravni jezik imao je za oba ta pojma naziv *staratelj*. Tako je to u jugoslavenskom razdoblju nametnuto i hrvatskom pravnom jeziku. Nakon godine 1990. u hrvatski se pravni jezik uvodi jedinstven naziv *skrbnik*, koji je kao i u drugim zakonodavstvima, označivao i tutorstvo i curatorstvo, tj. razlika se je neutralizirala. Potisnut je dakle srbizam *staratelj*, a umjesto njega uzima se prijašnji hiponim *skrbnik* (koji je prije 1918. godine odgovarao lat. *curator*).

Zanimljiv je odnos i između riječi *porodica* i *obitelj* za lat. *familia*. Srpski jezik, pa i srpski pravni jezik, ima samo riječ *porodica*. Hrvatski jezik ima obje, ali s različitim značenjem i vrlo iznijansiranim međusobnim odnosom. Riječ *porodica* pretpostavlja krvno srodstvo, a riječ *obitelj* – zajedničko življenje. Hrvatskom je pravnom jeziku u jugoslavenskom razdoblju bio nametnut naziv *porodica, porodični*. Nakon godine 1990. imamo ponovno tradicionalnu razliku između tih riječi, pa se je u pravni jezik vratio naziv *obitelj* i *obiteljski*, a nastao je i *Obiteljski zakon*.

Sve to jasno pokazuje da su terminološke inovacije u novijem hrvatskom pravnom jeziku vrlo kompleksan problem, pri čemu treba uzimati u obzir svu zamršenost hrvatsko-srpskih jezičnih odnosa, jezično stanje prije političkoga

⁹ Mađarski uzor za nastanak hrvatskoga naziva *zakrilnik* pretpostavlja na temelju jednakoga načina promatranja (Betrachtungsweise) Istvan Nyomarkay u knjizi *Ungarische Vorbilder der kroatischen Spracherneuerung*, Budapest, 1989.

ujedinjenja Hrvata i Srba, negativne posljedice jezične unifikacije i sve druge bitne čimbenike koji su mogli igrati stanovitu ulogu pri izgrađivanju i usavršavanju sustava pravnoga nazivlja u hrvatskom i srpskom jeziku. Globalno se ipak može reći da je posrijedi kontinuitet, diskontinuitet i rekontinuitet.

Sažetak

Mile Mamić, Sveučilište u Zadru
UDK 001.4:811.163.42-26, znanstveni članak,
primljen 26. travnja 2003., prihvaćen za tisak 5. svibnja 2003.

Neuere kroatische Rechtsterminologie (Ihre Kontinuität, Diskontinuität und Rekontinuität)

Der Autor kommt von der These heraus, daß die Kroaten vor der Vereinigung mit den Serben (1918) ein gesellschaftlich verifiziertes System der Rechtsterminologie gehabt haben. Nach der Vereinigung wurde sie in einem großen Maße serbisiert: Die Merkmale der serbischen Rechtsterminologie wurden auf verschiedenen Weisen bevorzugt. In der sozialistischen Periode wurden viele Rechtsbenennungen wegen der ideologischen Gründe aus dem Gebrauch ausgeschlossen und die neue, der kapitalistischen Welt nötige Benennungen, sind nicht entstanden. Nach der Verselbständigung haben die Kroaten die Kontinuität mit der kroatischen Rechtsterminologie vor dem Jahre 1918 hergestellt. Die Herstellung der Kontinuität mit der Tradition wurde doch nicht mechanisch durchgeführt. Der Autor bekräftigt das alles mit den repräsentativen Beispielen.

ANGLIZMI U JEZIČNIM SAVJETNICIMA POSLJEDNJEGA DESETLJEĆA 20. ST.

Vlatka Štimac

UVOD

vaki je jezik u određenim dijelovima svojega povijesnog razvitka izložen dodiru s drugim jezicima. Posljedica toga jest jezično posuđivanje: u fonologiji, morfologiji, sintaksi, semantici i u leksiku. Ponajprije i najlakše jezici posuđuju na leksičkoj razini. Intenzivno posuđivanje riječi ostvaruje se kada je jezik davatelj nadmoćan jeziku primatelju, a u komunikacijskoj zajednici ne postoji diglosija, to jest nema velikoga broja govornika koji vladaju obama jezicima.¹ U hrvatskome su 'se jeziku najustrajnije posuđivanjem

1 Ranko Matasović, *Uvod u poredbenu lingvistiku*, Matica hrvatska, Zagreb, 2001., str. 69.